

Družina

Opredelitev in pomen

Družine imajo številne skupne poteze, ki omogočajo, da jih opredelimo kot posebno družbeno skupino.

Zaradi **močne navezanosti med starši in otroki** so njihovi medsebojni **odnosi intimni** in relativno **dolgotrajni**; družina je zato **primarna družbena skupina** → prva skupina, ki nas seznanja s pomembnimi normami, nas vpeljuje v svet kulture in nas seznanja z družbo.

Družino lahko obravnavamo tudi kot **družbeno institucijo**, saj ima izjemno pomembne funkcije za družbo, za njen obstoj, nadaljevanje in stabilnost:

- biološka reprodukcija
- predvsem primarna socializacija - vzgojna funkcija
- ekonomska funkcija
- nudi socialno in čustveno varnost
- vrši neformalni nadzor

Za posameznika in družbo je izjemno pomembna **vloga** družine kot **dejavnika primarne socializacije**, saj posamezniku posreduje prve informacije o družbi, v kateri živijo.

Družina orientacije je družina, v katero se otrok rodi, ko pa si pozneje v življenju ustvari svojo družino in v njej prevzame družbeno vlogo enega od staršev in partnersko vlogo, pa govorimo o **družini prokreacije**.

Univerzalnost družine

Zagovornik univerzalnosti družine **G.P. Murdock** je trdil, da **v vsaki družbi obstaja neka oblika družine** in je zato **univerzalni družbeni pojav**. Temeljni elementi družinske univerzalnosti naj bi bili:

- skupno bivališče
- ekonomska povezanost
- odrasle osebe različnih biološki spolov, od katerih najmanj dva vzpostavljata seksualno razmerje, ki ga družba odobrava (v različnih kulturah različno)
- eden ali več bioloških ali posvojenih otrok

Dileme glede univerzalnosti se pojavljajo zaradi raznolikosti družinskih oblik, vendar Murdock trdi, da je družinsko življenje stvar družbenih konvencij.

K. Gough je po preučevanju nekaterih afriških plemen trdila, da je Murdockova definicija družine preozka ali pa njegova teza o univerzalnosti družine ne drži. Zakonsko zvezo opredeli kot zvezo ženske z enim ali več moškimi, v kateri se lahko rodijo potomci, ki jim ob rojstvu pripadejo neke pravice.

Matrifokalno usmerjena družina je družina, v kateri so matere in otroci, za katere te skrbijo, stalnica družin, moške vloge pa so veliko bolj nestabilne ali nestalne.

Čeprav gre za sorodnost, matrifokalnost ni povsem identična **matriarhatu**. Pri obeh je v družinskem življenju osrednja ženska vloga, vendar matrifokalnost ne vključuje nujno prevlade žensk nad moškimi.

- **matrilinearna** družina → potomstvo se določa izključno po materini strani
- **patrilinearna** družina → potomstvo se določa izključno po očetovi strani
- **bilateralna** družina → potomstvo se določa po straneh obeh staršev

Definicija družine

Pri definiranju družine se pojavlja veliko **težav**, saj obstaja ogromno različnih oblik skupnega življenja ljudi.

Natančna **definicija** družine je **pomembna**, ker služi kot **podlaga za socialne in politične ukrepe države**, pri katerih je pomembno, katere oblike družine država upošteva in katerih ne. Pri definiranju moramo paziti, da izpostavimo prevladujočo/idealno družino in na osnovi tega predpišemo ukrepe.

Definicija mora biti:

- ~ **razlikovalna (distinktivna)**: izpostaviti mora ključne značilnosti, po katerih se družine razlikujejo od ostalih sorodnih oblik
- ~ **nediskriminatorna (inkluzivna)**: zajemati mora vse oblike in načine družinskega življenja, ne da bi med njimi razlikovala na podlagi ideoloških sodb
- ~ **operativna (operacionalna)**: upoštevati jo je mogoče v ukrepih socialne politike, v zbiranju statističnih podatkov in v raziskovalnem delu

Nekaj definicij družine:

1) **OZN** je leta 1994 (mednarodno leto družine) sprejela minimalno skupno opredelitev: **družino sestavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za vsaj enega otroka.**

2) **Statistični urad RS** družino opredeljuje kot **življenjsko skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva**:

- ~ starši in njihovi neporočeni otroci, ki živijo z njimi in nimajo lastne družine
- ~ moški in ženska, ki sta sklenila zakonsko zvezo
- ~ partnerja, ki živita v zunajzakonski skupnosti

Po eni strani je ta definicija **širša** od sociološke, saj vključuje tudi partnerske zveze brez otrok, po drugi strani pa **zožuje** družino le na dvogeneracijsko skupnost (3 generacije = dve ločeni družini).

3) **Pravna definicija** v zakonodaji R Slovenije: **Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima do otroka določene obveznosti in pravice. Zaradi koristi otrok uživa družina posebno varstvo države.**

4) **Sociološka definicija**: **Družina je vsaj dvogeneracijska skupnost staršev in otrok in družbena institucija. Otroci, skrb zanje in vzgoja so nujni razločevalni dejavniki, ki družino razlikujejo od drugih oblik življenja (partnerska zveza, gospodinjstvo in sorodstvo).**

Družina in sorodne družbene skupnosti

Družina se prepleta tudi z nekaterimi drugimi sociološkimi kategorijami - zakonska zveza, gospodinjstvo in sorodstvo.

I. Zakonska zveza

Zakonska zveza je relativno trajna spolna in ekonomska skupnost dveh ali več ljudi, ki jo priznava določena kultura in sami partnerji.

1) Število zakonskih partnerjev

V zahodnih kulturah (in v kulturah pod njihovim vplivom) je uzakonjena monogamija = partnerstvo med dvema odraslima osebamama. Ker pa v sodobnih družbah obstaja možnost razveze zakonske zveze ter možnost njene ponovne sklenitve, lahko govorimo o stopenjski monogamiji.

Zakonska zveza z več partnerji hkrati se imenuje poligamija. Pogostejša je poliginija, v kateri ima en moški več žena (islamske kulture - religija), možna pa je tudi poliandrija, kjer ima ena ženska več mož (Tibet, Himalaja, deli Indije - vojne, nedeljivost zemlje).

2) Pravila sklepanja zakonske zveze temeljijo na vsaj dveh merilih - eksogamiji in endogamiji in pomenijo izrazit družbeni nadzor nad sklepanjem zakonske zveze.

Eksogamija vključuje prepoved sklepanja zakonske zveze med nekaterimi sorodniki; med katerimi pa določa vsaka kultura posebej. Na primer v naši kulturi ni dopustna zveza med ožjimi krvnimi sorodniki (starši - otroci, (pol)bratje - (pol)sestre, ni pa nujno bratranci - sestrične).

Socialna funkcija eksogamije se kaže v tem, da sili k sklepanju socialnih povezav zunaj ožje sorodstvene skupine in tako vpliva na večjo socialno povezanost.

Endogamija vključuje obveznost sklepanja zakonske zveze v okviru nekaterih družbenih skupin; na primer med pripadniki istih slojev, kast (podeželje v Indiji), etničnih skupin ali ras (z rasizmom zaznamovana okolja; včasih ZDA).

3) V različnih kulturah obstajajo tudi različna pravila, kje naj zakonca živita. Tako ločimo matrilokalne družine, v katerih zakonca živita v gospodinjstvu ali skupnosti matrine družine, in patrilokalne družine, ki živijo v krogu očetovih sorodnikov. Oboje je značilno za tradicionalne družbe.

Ko zakonca živita samostojno, ločeno od sorodnikov, govorimo o nelokalni družini.

II. Sorodstvo

Sorodstvo je socialna kategorija, v kateri so posamezniki in posameznice povezani s krvnim sorodstvom, zakonsko zvezo ali posvojitvijo.

Pojmovanje sorodstva je v različnih kulturah različno in se spreminja. Zaradi modernizacije se pomen sorodstva oži, še vedno pa obstajajo razlike med podeželjem in vasjo.

Pojavljajo se razlike v imenih za krvno in socialno (sorodniki preko zakonske zveze) sorodstvom.

III. Gospodinjstvo

V Sloveniji se uporablja definicija, ki **gospodinjstvo** označuje kot **skupnost ljudi, ki skupaj stanujejo in skupaj porabljajo sredstva za osnovne življenjske potrebe** (stanovanje, hrano...) oziroma **človek, ki živi sam**. To so **zasebna gospodinjstva**, ki tvorijo večino populacije. Ločimo **samsko**, **širše** (več sorodnikov ali drugih članov in članic), **družinsko** gospodinjstvo...

Skupinska gospodinjstva so skupnosti ljudi, ki jih oskrbuje ustanova, v kateri prebivajo.

Pluralnost družinskih oblik

Družinsko življenje je zelo **dinamično** in **spremenljivo**, zato ne moremo govoriti o tipični družini.

Pluralnost družinskega življenja se pojavlja zaradi **spreminjanja skozi čas** in **heterogenosti družbe** (razredne, verske, etnične).

Različne tipologije družin

1) Glede na to, koliko ljudi živi v družinski skupnosti:

- a) **Jedrna** ali **nuklearna** družina je dvogeneracijska in jo sestavljajo vsaj eden od staršev in vsaj en otrok (biološki ali posvojen).
- b) **Razširjena** družina poleg jedrne vključuje še druge sorodnike.
 - ~ **horizontalno** razširjena družina (strici, tete)
 - ~ **vertikalno** razširjena družina (vsaj 3 generacije - stari starši, starši in otroci)
- c) **Velika** družina je sestavljena iz več jedrnih družin, ki živijo v skupnem družinskem gospodinjstvu in so običajno tudi sorodstveno povezane.

2) **Ken Browne** (bolj ustreza sodobnim razmeram):

- a) **Jedrne** ali **dvogeneracijske** družine dveh staršev in otrok.
- b) **Klasične razširjene** družine - več jedrnih družin, ki so med seboj sorodstveno povezane. Lahko gre za tri- ali štirigeneracijske družine, ki živijo v isti hiši, ulici ali na istem območju. Zanje so značilni strnjena lokacija bivanja in pogosti stiki.
- c) **Modificirane razširjene** družine so tiste, ki živijo ločeno od sorodstva. Imajo redke stike s sorodniki.
- d) **Enostarševske** družine so tiste, v katerih živi z otroci le eden od staršev (večinoma materinske) že od nastanka družine (izvorno enostarševske) ali pa so posledica smrti, odhoda enega izmed staršev ali razveze zakonske zveze.
- e) **Reorganizirane družine** so ponovno vzpostavljene družine, v katerih ima eden od staršev socialno in ne biološke roditeljske vloge.

Kritiko prejme na račun enostarševskih in reorganiziranih družin, češ, da bi jih lahko združil v jedrne.

- 3) **Tipologija sodobnih družin, ki jo je izdelala skupina strokovnjakov OZN:**
- Jedrne** družine, ki se delijo na družine obeh staršev in otrok, enostarševske družine in posvojiteljske (adoptivne) družine.
 - Razširjene** družine so tri- in večgeneracijske družine, sorodniške družine in poligamne družine.
 - Reorganizirane** družine so reorganizirane v ožjem pomenu ali dopolnjene družine (kot Browne), komunske oblike družinskega bivanja in reorganizirane družine istospolnih partnerjev.

Raznovrstnost in spreminjanje družin v sodobnih družbah

Vedno znova se pojavljajo novi trendi spreminjanja družin. Najbolj opazno se zmanjšuje število otrok v eni družini.

Funkcije družine

T. Parsons:

- ~ **Tradicionalne/predindustrijske** družine imajo vse za preživetje pomembne funkcije:
- reproduktivna
 - ekonomska
 - religiozna
 - politična
 - izobrazbena
- ~ **Modernizacija** je družine skrčila iz širše v jedrne, ki jim ostaneta dve univerzalni funkciji:
- **primarna socializacija otrok** - družinska socializacija v zgodnjem otroštvu, ki omogoči ponotranjenje norm in vrednot, ki veljajo v neki družbi
 - **čustvena stabilizacija odraslih** - čustvena varnost, ki jo zakonca dajeta drug drugemu

Kritika:

Pri čustveni stabilizaciji odraslih Parsons preveč **idealizira jedrno družino**, saj ni mogoča pri enostarševskih družinah.

Prav tako **idealizira ameriško srednjeljno družino**, ki jo postavi za zgled, vendar v teh družinah bolj kot o čustveni stabilizaciji govorimo o telesni in čustveni podpori moški delovni sili (podcenjevanje žensk).

Pojavlja se tudi **zgodovinska netočnost** glede modernizacije družine.

Danes:

Funkcije družine se prepletajo in niso v vseh obdobjih enako pomembne.

1) Predvsem za **reproduktivno** funkcijo je v večini družb zaželeno, da jo opravljajo prav družine, saj družbe tako lahko najboljše nadzorujejo in uravnavajo spolno aktivnost ljudi in rojstva otrok.

2) **Kulturna reprodukcija** pa je povezana s prenašanjem kulturnih vzorcev, družbenih pravil, tradicije, znanja in ravnanja iz generacije v generacijo, kar je zagotovljeno s socializacijo. Le-ta je uspešna, če otroci ponotranjijo (interiorizirajo) temeljna družbena pravila, norme in vrednote, a hkrati tudi razvijejo samostojno in kritično mišljenje.

3) **Ekonomska** funkcija (materialno oskrbovanje družinskih članov z dobrinami, pomembnimi za življenje) družin je bila v predindustrijskih družbah celovitejša, vendar veliko količino materialnih dobrin in storitev ljudje še vedno ustvarijo z družinskim in gospodinjstvom. Danes je ta funkcija prezrta zaradi tempa življenja.

4) Družina nam nudi **čustveno podporo in pomoč**, saj nam zagotavlja trajne in intimne odnose z drugo osebo ali manjšo skupino ljudi.

Primerjava funkcij:

tradicionalne družbe

- ni tako opazna čustvena funkcija
- otroci so imeli dolžnosti do staršev
- ekonomska f.: proizvodna enota - vsi prispevajo, delajo
- socializacijska f.: družina je glavna in edina pri vzgoji otrok
- reproduktivna f.: stroge norme glede spolnosti (število otrok, poroki)

moderne družbe

- velik poudarek na pravicah otrok
- velike dolžnosti staršev do otrok
- ekonomska f: potrošniška enota
- socializacijska f.: za vzgojo skrbijo tudi drugi dejavniki
- reproduktivna f.: enakopravna, večje pravice, možnosti

Delitev dela in vlog v družini

Vloge družin so se od 2. polovice 20. stoletja spreminjale v bolj enakopravne, integrirane, gospodinjstvo je postajalo enakomernije porazdeljeno, odgovornosti pa skupne. To naj bi vodilo do **simetričnih družin**, o katerih sta prva pisala **P. Willmot** in **M. Young**.

Delitve vlog v družini so lahko:

- ~ segregirana ali asimetrična delitev vlog → obstaja jasna delitev na tipično ženske in tipično moške vloge, ki se med seboj zelo razlikujejo. Kaže se v teh vidikih:
 - v večji meri so zaposleni moški (neenakopravnost, ločeno preživljanje prostega časa)
 - vzgoja in gospodinjstvo nista enakomerno razdeljena
 - odločitev je segregirana (moški večjo vlogo pri ukazovanju)
- ~ integrirana ali simetrična delitev vlog, kar pomeni, da si partnerja delo in odgovornosti za družinsko življenje enakomerno delita

Postopno spreminjanje asimetrične družine k simetrični so spodbujali predvsem:

- feministična gibanja
- večja zaposlenost žensk in njihova povečana ekonomska samostojnost
- spremenjen družbeni položaj žensk
- možnost razveze zakonskih zvez
- zvišan življenjski standard gospodinjev
- večja geografska in socialna mobilnost
- razvoj vzgojnovarstvenih ustanov (vrtci, šole)
- manjši vpliv sorodstva

V nekaterih družinah je integriranost še vedno bolj mit kot dejansko stanje.

Dezorganizacija družin in razveze zakonskih zvez

Dezorganizacija družine = rahlanje in v skrajni fazi razkroj družinskih odnosov. Vzrok so najpogosteje razveze in ločitve, smrt partnerja, migracije, demografske spremembe in spremembe vrednot.

Govorimo o dveh tipih dezorganizacije družine:

- 1) **strukturalna dezorganizacija** pomeni spremembo oblike, strukture družine (število članov, migracije) in največkrat pomeni tudi funkcijsko
- 2) **funkcijska dezorganizacija** - družina ne opravlja več svojih temeljnih funkcij in zato so moteni medsebojni odnosi

V zadnjem času se je število razvez zakonske zveze močno povečalo povsod, kjer so razveze legalne. Temeljni **vzroki** za to so:

- **spremenjena socialna funkcija** zakonske zveze, saj izgublja svoj status in pomen
- **družbena sprejemljivost** razvez: ljudje niso več stigmatizirani (na kar vpliva tudi upad religioznih verovanj)
- **višja pričakovanja** ljudi od zakonske zveze - želijo si več razumevanja, spolnega ujemanja in osebostne rasti
- **spremenjen družbeni položaj žensk**, predvsem ekonomska samostojnost - ženske niso več pripravljene vztrajati v nezadovoljujoči zakonski zvezi zgolj zaradi ekonomskih in preživetvenih razlogov
- **višji življenjski standard** ljudi
- **manjši vpliv širšega sorodstva**, ki ne pritiska več na partnerja, naj ohranita zvezo

V Sloveniji se razveže vsak tretji zakon. Največ razvez je v Veliki Britaniji in ZDA. Glede posledic razveze na otroka si sociologi niso enotni.

Nasilje v družini

Družine so lahko varne in podperne, a hkrati tudi sovražne in nevarne, kar se najbolj kaže skozi nasilje, zanemarjanje in brezbržnost. **Okoliščine** tega so lahko **objektivne** (brezposelnost, daljše bolezni) ali **subjektivne** (agresivnost, prepiri, zasvojenost). Družinsko nasilje je ena od oblik **disfunkcionalnosti družine**.

Vzroki za večjo ranljivost družin:

- **rastoča privatizacija** in **družbena izoliranost** - družbeni svet se čedalje bolj krči med domače stene, kjer naraščajo čustveni pritiski in stres, medsebojna razmerja pa so konfliktna, kar lahko vodi k nasilju, razvezi, psihološkim deformacijam otrok, k odvisnosti, psihičnim motnjam in boleznimi. **Manjša se tudi sorodniška, sosedska in skupnostna podpora.**
- **visoka toleranca do nasilja v zasebnosti**; v domače nasilje se ljudje neradi vmešajo
- **pritiski, stresi, prevelika pričakovanja...**

Obstaja **več vrst** nasilja v družini:

- ~ najpogosteje govorimo o **fizičnem nasilju**, katerega žrtve so predvsem ženske in otroci, mlajši od 7 let
- ~ **spolno nasilje**
- ~ **psihično nasilje**
- ~ **ekonomsko nasilje** (finančno izkoriščanje)

Spreminjanje družinskega življenja

Poglavitni globalni trendi, ki vplivajo na spreminjanje družinskega življenja so:

- **manjši vpliv sorodstvenih skupin**; manj je sorodniško dogovorjenih porok
- **svobodna izbira partnerjev**
- **večja spolna svoboda**; družbe manj omejujejo spolno vedenje ljudi
- **otrokove pravice** se čedalje bolj priznavajo
- vedno večje **pravice žensk**

V družinskem življenju v Evropi so najbolj opazne naslednje spremembe:

- **raznoverstnost** družinskih oblik in načina življenja
- **formalizirana zakonska zveza izgublja svoj status in pomen** - čedalje več izvenzakonskih zvez
- **narašča**:
 - število **razvez** zakonske zveze (vsaka tretja v Sloveniji)
 - število **enostarševskih** družin (Slo: ena petina, Evropa: ena tretjina)
 - število **reorganiziranih** družin (Slo: 30%, Evropa: 50%)

- **spremenjen družinski potek**; podaljšuje se:
 - obdobje **prehoda z družine staršev v lastno družino** (dolga LAT faza, **pozen prehod v starševstvo**), na kar vpliva dolga doba šolanja, slabe možnosti zaposlitve, finančne zadrege, lagodno življenje mladih
 - **sklepno obdobje družinskega življenjskega poteka**; podaljšuje se obdobje **praznega gnezda**, ko morata starajoča se partnerja na novo urediti svoje družinsko življenje, ki se ne vrti več okoli otrok

Sociološki pogled na spreminjanje družine

- ~ *pesimistični pogledi*: spreminjanje razumejo kot **znamenja krize in zatona** družine
- ~ *optimistični pogledi*: spremembe razumejo kot dokaz, da so se družine bolj kot druge institucije **spodobne prilagajati spreminjajočim se razmeram**

Razprave o krizi družine

- ~ razpravljanja o krizi družine niso nova
- ~ pojavljajo se vzporedno z drugimi krizami (gospodarska, politična, upad rojstev, naraščanje št. razvez)
- ~ *kritika*: *Raziskave tega ne potrjujejo. Zagovorniki so prepričani, da je bilo družinsko življenje v preteklosti boljše - ne moremo posploševati!*

1) **Funkcionalizem** (Parsons) obravnava **nuklearno dvostarševsko družino** z **asimetrično delitvijo** partnerskih moških (instrumentalnih) in ženskih (ekspresivnih) **vlog** kot **idealen tip družine v modernih družbah**. Le-ta namreč najbolje opravlja **dve najpomembnejši družinski funkciji**: primarna socializacija otrok in emocionalna stabilizacija odraslih.

Kritika: idealiziranje vloge družine v socializaciji in medpartnerski podpori, pomanjkanje razrednega, statusnega, verskega, etničnega, družbenospolnega vidika.

2) **P. in B. Berger**: zavzemata zmerno stališče med konzervativno funkcionalističnim in radikalno kritičnim. Zagovarjata **klasično družino**, ki **zadovoljuje potrebe posameznika in družbe**.

Kritični pogledi

3) **Familizem** (**E. Leach**): **zapiranje v družinsko zasebnost** lahko ogroža družinske odnose, otežuje družbeni nadzor in posege tudi, ko so ti nujni za obvarovanje ogroženih članov.

4) **Marksizem:**

- ~ **F. Engels:** za moške in njihovo družinsko funkcijo je potreben nadzor nad ženskami, rojevanjem in potomstvom.

Danes: osnovna funkcija družine je **skrb za obnavljanje kapitalističnega sistema**, kar se izraža v **eksploziji potrošništva**. Jedrna družina omogoča podporo in umik odtujenemu delavcu. Neplačano gospodinjsko delo niža minimalne stroške dela v prid kapitala.

5) **Feminizem:** zavzemajo se za **pravičnejšo in bolj zmerno delitev družinskega dela in odgovornosti**, opozarjajo na obremenitev žensk glede neplačanega gospodinjskega dela

Razmerje med družino in državo

- ~ družine **spodbujajo individualnost**, saj dajejo nujno materialno in čustveno podporo za osebni razvoj
- ~ družine **individualnost zatirajo**, saj hromijo individualne posebnosti in napeljujejo k čim bolj **konformnemu** in **nekonfliktnemu** vedenju

Nekatere države oblikujejo posebno **družinsko politiko**, s čimer razumemo celoto ukrepov, s katerimi skuša država prispevati k blaginji družin:

- **denarna nadomestila**, pomoči in dodatki (otroški dodatek)
- **zagotavljanje socialnih storitev**

Pogledi na **razmere med družinami in državo** se razlikujejo, vendar je mogoče oblikovati učinkovito politiko države do družin le pod določenimi pogoji:

- ~ Družino moramo razumeti kot institucijo in skupnost, ki ima lastno avtonomijo.
- ~ Družino moramo razumeti kot primarno skupino, v kateri živijo različni posamezniki, ki imajo skupne, a tudi različne interese in potrebe ter različno stopnjo družbene moči.

Razmerje med zaposlenostjo in družino postaja temeljno področje družinske politike v Evropi. To področje je problematično predvsem na dveh ravneh:

- ~ znotraj družinske delitve dela, predvsem med staršema
- ~ v organizacijski, storitveni in časovni neuskklajenosti med obema področjema